

BİR BAŞKAHRAMANIN ŞİİRLER ARASI YOLCULUĞU: ZBIGNIEW HERBERT VE “BAY COGİTO”

INTERPOEMS JOURNEY OF A PROTAGONIST: ZBIGNIEW
HERBERT AND “MR. COGİTO”

Nevra VARDAL ATAK

Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,
Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Polonya Dili ve Kültürü Anabilim Dalı,
Nevra.Vardal.Atak@ankara.edu.tr

Öz

1974 yılında yayımlanan “Bay Cogito” şiir kitabı, yirminci yüzyıl Polonya şiirinin en önemli isimleri arasında yer alan Zbigniew Herbert’in şiir sanatında bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Aynı isimle ortaya çıkan kitabın kurgusal karakteri Bay Cogito aracılığıyla şair daha kişisel ve aktüel konuları ele alır. Bu bağlamda Bay Cogito hakkında Herbert’in lirik maskesi ya da alter egosu yakıştırılması yapılır. İlk defa Herbert’in beşinci kitabında ortaya çıkan bu lirik özne şairin son şiir cildine kadar varlığını sürdürür. Okur zaman içerisinde Bay Cogito’nun değişimlerine tanıklık yapar. Sıradan konulara ilgisi, gülünç yönleri, ironik yaklaşımları ve varoşlar arasında gezen görüntüsüyle bir Everymanı çağırırken, diğer taraftan felsefe, sanat ve estetik konusundaki derin düşünceleriyle adeta modern bir filozof görüntüsü çizer. Hem pop kültürle hem de klasik sanatla yakından ilgili olan, düşünen, gözlemleyen, merak eden Bay Cogito, aynı zamanda Herbert’in çok yönlü kişiliğini de gözler önüne serer. Bu çalışmada Herbert’in kurgusal başkahramanı Bay Cogito’nun ortaya çıktığı ilk kitap Bay Cogito’dan başlayarak farklı yönleriyle incelenecek, şairin kendisiyle olan ilişkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Abstract

The book “Mr. Cogito”, which was published in 1974, is regarded as a turning point in the poetry of Zbigniew Herbert, who is one of the most important figures of Polish poetry in the twentieth century. Through the book’s eponymous character Mr. Cogito, the poet deals with more personal and actual topics. In this context, Mr. Cognito is assumed to be Herbert’s lyrical mask or his alter ego. This lyrical subject, who for the first time emerged in Herbert’s fifth book, continued his existence till the poet’s last poetry volume. In the course of time, the reader witnesses the changes of Mr. Cogito. On the one hand, he evokes the Everyman type with his interest in ordinary issues, his ridiculous aspects, ironic approaches and his image as he wanders around the suburbs, while on the other, he draws the image of a modern philosopher with deep thoughts on philosophy, art and aesthetics. Mr. Cogito, who is both closely related to pop culture and classical art, a man who thinks, observes and who is curious, also reveals Herbert’s versatile personality. In this study, starting from the first book, Herbert’s fictional hero Mr. Cogito is examined in different ways and his relationship between the poet is pointed out.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 20 Şubat 2018
Kabul edildiği tarih: 13 Mart 2018
Yayınlanma tarihi: 27 Haziran 2018

Article Info

Date submitted: 20 February 2018
Date accepted: 13 March 2018
Date published: 27 June 2018

Anahtar sözcükler

Bay Cogito; Lirik Maske; Everyman;
Estetik; İroni

Keywords

Mr. Cogito; Lyrical Mask; Everyman;
Aesthetics; Irony

DOI: 10.33171/dtcfjournal.2018.58.1.7

1. Giriş

II. Dünya Savaşı'ndan sağ kurtulmayı başarabilmiş Zbigniew Herbert (1924-1998), savaş sonrasında yayımladığı şiir, deneme ve dramalarıyla yurt içinde ve yurt dışında adını duyurarak, yirminci yüzyıl Polonya edebiyatında önemli bir yer edinmiştir. Ne var ki başarıya giden yol onun için pek de kolay olmamıştır. Zorluklar ve tehlikelerle geçen gençlik yıllarında II. Dünya savaşı gibi büyük bir travmayı deneyimlemiş, ardından Stalin zulmüyle karşı karşıya gelmiştir. Şiir yazmaya henüz on yedi yaşında başlasa da, savaş sonrası dönemde Polonya'daki politik iklim yüzünden ancak 1956 yılında, otuz iki yaşında ilk defa şiirlerini yayımlar. Bunun nedenlerini savaş sonrası Polonya'da etkili olan politik olaylarda aramak gerekir. Sovyetleştirme ilkesiyle ortaya çıkan kültür erozyonu, sosyalist gerçekçilik doktrinin ilan edilmesiyle şiire de yansımıştır.

Yazarlarınsa çok fazla seçim hakkı yoktur. Ya her türlü sanatsal sapmayı ve bölünmeyi yasaklayan, şiiri tek bir ideolojik görüş altında birleştirmek isteyen doktrinin öngördüğü biçimde ideolojik ve tamamen şematik şiirler yazacaklar, bu sayede devletin her türlü maddi olanaklarından faydalanacak, rahat yaşamlarının tadını çıkaracaklar ya da susup yoksulluk içinde yaşayacaklardır. Ülke içerisindeki edebiyat faaliyetlerinin özgür ilerleyişinin tamamen durduğu işte bu dönemde Herbert susmayı ve sadece “çekmecesı”¹ için yazmayı tercih eder. Stanisław Barańczak’ın aktardığı, “*Hayatta kalabileceğime dair zerre umudum yoktu, fiziksel olarak bile. Gerçekten de çok zor zamanlardı benim için... Yok olup gideceğimden emindim ama yine de kolay yolu seçmedim, hiçbir işbirliğini kabul etmedim*” (Barańczak, “*A Fugitive from Utopia...*” 3) şeklindeki Herbert’in sözleri bu yıllarda yaşadığı zorlukları açıkça yansıtır. Ne var ki 1953 yılında Stalin’in ölümünün ardından, daha esnek ve ılımlı görüşlere sahip Kruşçev’in başa gelmesi, Polonya’da süren Stalinizm yumuşamasına neden olur. Çok uzun sürmese de bu rahatlama döneminde Herbert *Işık Teli (Struna Światła)* başlıklı ilk şiir cildini yayımlar. Yaşadığı döneme yaptığı tanıklıkları içeren *Işık Teli*, şairin yayımlayacağı sonraki şiir ciltleri için de bir örnek niteliğindedir. Çünkü zaten yetişkinlik döneminde yayım yapmaya başlayan şairin stili, yayımladığı son kitabına değin pek fazla değişiklik göstermez. Daha ilk kitabından başlayarak Herbert, şiirini, Yunan ve Roma kültürlerinin, İncil ve Tevrat izlerinin temelleri üzerine yerleştirmiştir. Ömrünün son yıllarına dek sık sık Batı Avrupa’ya yolculuklar yapması, bu kültürün zenginlikleriyle daha yakından karşılaşmasını sağlamıştır. Heykeller, resimler, mimari zenginlikleriyle dolu tarihi eserler ve imparatorluklara ev sahipliği yapmış kentler şairi büyüleyen tılsımlar gibidir. Bu bağlamda şairin şiirlerinin klasik sanatın yansımalarıyla dolu olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Bir maske ya da kostüm gibi kullandığı bu klasik unsurlarla, “*Herbert, görünürde geçmişe sıkı sıkıya bağlı bir şiir yaratırken aynı anda kendisine totaliter bir rejimde dilediği tarz edebiyat yapabileceği, daha da fazlası totaliter iktidara karşı yazabileceği ve yazdıklarını sansürün boşluklarından yararlanarak okuyucuya iletebileceği bir özgürlük alanı yaratmaktadır.*” (Baş 58). Örneğin, *Ey Truva (O Troi)* başlıklı şiirinde Truva üzerinden savaş sonrası harabeye dönüşen Varşova’ya gönderme yaparken, *Prokonsülün Dönüşü (Powrót Prokonsula)* başlıklı şiirinde genel anlamda totaliter rejimler karşısında aydın kesimin yaşadığı sıkıntı ele alır. Özel

¹ ‘Çekmece’, Herbert’in lirik yolculuğunun en zor yıllarını sembolize eder. Öyle ki 1961 yılında yayımladığı *Studium Przedmiotu (Nesnenin İncelenmesi)* başlıklı kitabında *Szuflada (Çekmece)* başlıklı şiiriyle bu döneme gönderme yapmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Herbert, Zbigniew. *Studium Przedmiotu*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie. 1995.

anlamda ise Polonya'daki komünist partinin baskıcı tutumu karşısındaki Polonyalı aydınları işaret etmektedir.²

Bay Cogito'nun Ortaya Çıkışı ve Değişimi

Adam Zagajewski, “Her büyük şair iki dünya arasında yaşar. Bunlardan ilki tarihin somut ve gerçek dünyası, diğeri ise düşlerin, hayallerin ve fantezilerin katmanlarından oluşmuş bir dünyadır.” (Zagajewski 9) der. Herbert'in de bu iki dünyaya sahip şairler arasında olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Hiçbir zaman tanıklık yaptığı savaş ve despotizm gibi travmatik gerçeklere sırtını dönmemiştir. Bu bağlamda, yaşadığı gerçeklikten hiçbir zaman kopmamıştır. Ne var ki bu gerçekliği, savaş kuşağının en büyük şairlerinden olan Krzysztof Kamil Baczyński'nin şiirlerinde olduğu gibi kaleminden kan damlatarak yansıtmaz. En trajik olayları yansıtırken bile olaylara belirli bir mesafede durarak yaklaşır. Bunun için de bazen Antik gibi motiflerin kostümlerini kullanırken, bazen de düşlerinin bir parçası olan kurgusal karakterler yaratır. Kuşkusuz “Bay Cogito”, Herbert'in yarattığı en önemli başkahramandır. İlk defa 1974 yılında yayımladığı *Bay Cogito (Pan Cogito)* başlıklı kitabında yer alan bu karakter, şairin ömrünün sonuna dek yayımladığı her kitapta yeniden ortaya çıkar. Adını, Descartes'in ünlü deyişi “Cogito ergo sum”dan alır. Cogito, genellikle ‘düşünüyorum’ olarak çevrilse de Herbert'in beş kitabında yer alacak başkahramanı için ‘deneyimliyorum’ biçimindeki bir çeviri daha doğru olacaktır. “Çünkü Bay Cogito sadece düşünen değil, aynı zamanda deneyimleri üzerinde de çıkarımlarda bulunan bir entelektüeldir.” (Gömöri 4). Başkahraman, çoğu kez şairin “ lirik maskesi”³ ya da “alter egosu”⁴ olarak adlandırılır. Çünkü ideal ve kusursuz mükemmelliğe olan hayranlığı, yine de bu mükemmelliğin de sınırlarının ve zayıflıklarının farkında olan entelektüelliği, yolculuklara düşkünlüğü, klâsik sanata ilgisiyle Herbert'in bir yansımasını çağırıştırır. Öyle ki *Bay Cogito ve İmgelem (Pan Cogito i Wyobraźnia)* şiirinde lirik özne, arzuladığı başlıkları sıraladığında, ortaya adeta Herbert'in ilham aldığı kaynakların bir sıralaması çıkar:

² Detaylı bilgi için bkz. Yüce, Neşe M. *Zbigniew Herbert'in Şiirlerinde Antikçağ İzleri*. Ankara Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 1992.

³ Detaylı bilgi için bkz. Wyszynska, Katarzyna. *Formuły Persony Lirycznej Po 1968 Roku. Pan Cogito i Jego Sukcesorzy*. Doktora Tezi. Katowice 2011.

⁴ Detaylı bilgi için bkz. Hryniewicz, Karol. *Cogito i dubito Dyskurs Estetyczny w Poezji Zbigniewa Herberta i Tadeusza Różewicza*. Kraków: Wydawnictwo JMR Trans-Atlantyck. 2014.

(...)

Sonuna dek anlamış olmak isterdi

-Pascal'ın gecelerini

- elmasının doğasını

-melankolisini peygamberlerin

-Akhilleus'un öfkesini

-soykırımcıların deliliğini

-Mary Stuart'ın düşlerini

-Neanderthal korkuyu

-umutsuzluğunu son Azteklerin

-uzun ölümünü Nietzsche'nin

-Lascaux'lu bir ressamın neşesini

-yükselişini ve çöküşünü bir meşenin

-yükselişini ve çöküşünü Roman'nın⁵ (Herbert, "Raport z Obleżonego..." 22).

Bunun yanı sıra, Bay Cogito bir yanıyla da çağdaş bir Everyman görüntüsüne sahiptir. *Kenar Mahalle Evleri (Domy Przedmieścia)* şiirinin önsözünde yer alan "Güneşsiz bir sonbahar ikindisinde Bay Cogito kirli kenar mahalleleri ziyaret etmeyi sever. Oradan, der, daha saf bir melankoli kaynağı yoktur" (Herbert, "Pan Cogito" 26) açıklaması Bay Cogito'nun Everyman imajını destekleyici özelliğe sahiptir. Stanislaw Baranczak'ın Bay Cogito betimlemesi de bu açıklamaya oldukça benzer niteliktedir: "O, gri bir adam, gazetelerin okuyucusu ve kirli çevrelerin müdavimi, öte yandan, popüler bilinci kabul etmeksizin popüler bilincin bir yansıması, insanoğlunun kayıp mirasında destek arayışı içinde." (Baranczak, "A Fugitive from Utopia..." 108)

Karmaşık ve değişken bir karakter olan Bay Cogito için farklı yorumlar yapılmıştır. Örneğin, Ryszard Mścisz, Bay Cogito'yu Herbert'in kişisel koryphaiosu⁶ olarak tanımlar (Mścisz 176). Jerzy Kwiatkowski ise bu odak figürü ahmak bir medyuma benzetir (Kwiatkowski 175). Andrzej Lam, Bay Cogito'nun karmaşıklığını şöyle değerlendirir: "Bay Cogito'nun karmaşıklığı, somutlaştırılmış rolü ve onu yaratan varlığın bilincinin izdüşümü arasında bulunduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır." (Lam 103).

⁵ Makalede yer alan bütün şiirler metnin yazarı tarafından çevrilmiştir.

⁶ **Koyrphaios:** Antikçağ tragedya ve komedyalarında koro başı.

Herbert, farklı birçok felsefi temanın içinde geliştirdiği başkahramanını, en çok ahlâki çelişkilerle ve etik sorunsalıyla karşı karşıya bırakır. *Bay Cogito* kitabının tamamı başkahraman çevresinde gelişir. Okur ilk defa tanıştığı Bay Cogito hakkında pek çok bilgi edinir. Örneğin, *Bay Cogito Aynada Kendi Yüzünü İzliyor (Pan Cogito Obserwuje w Lustrze Swoją Twarz)* ve *Bay Cogito'nun İki Bacağı Hakkında (O Dwu Nogach Pana Cogito)* başlıklı henüz ilk iki şiiri başkahramanın görünüşüyle ilgili detayların yanı sıra, Bay Cogito'nun düşünce tarzıyla da ilgili ipuçları verir. İlk şiirde Bay Cogito, aynada aile geçmişi ve genetik tarafından biçimlenen ve kendine ait bir şeyler aradığı kendi yüzünü seyredirken, insan bedeninin eşsiz ve biricik olmadığı sonucuna varır:

(...)

ayna önünde yüz bir miras

bir çanta fermente edildiği eski etlerin

Ortaçağ arzularının ve günahlarının

paleolitik açlık ve korkunun

elma, elma ağacının yanına düşer

bedense türlerin zincirlerinde kilitli (Herbert, “*Pan Cogito*” 5).

Bir sonraki şiirde Bay Cogito'nun ilgisi yüzünden bacaklarına yönelir. Okur henüz ikinci şiiriyle bile Bay Cogito'nun derin felsefeleri, sıradan yerlerde, basit çıkarımlarla yürüttüğünü anlamaya başlamaktadır. Örneğin bu şiirde aslında insan ruhundaki düalizm üzerinde düşünürken, ele aldığı birbirinden farklı olduğuna inandığı iki bacağıdır. Sol bacağı iyimserken, sağ bacağı ise asil bir sertliğe sahiptir. Bay Cogito, Sancho Panza'nın ve Don Kişot'un, pragmatizm ile idealizm arasındaki tutumu dengeleyerek ve sendeleyerek gezer dünyayı:

ve işte iki bacağın üzerinde

sol Sancho Panza ile karşılaştırılabilirken

sağ ise akla getirir uyduruk bir şövalyeyi

Bay Cogito

gezer dünyayı

hafif sendeleyerek (Herbert, “*Pan Cogito*” 7).

Ardından gelen şiirler, babası, annesi ve kız kardeşi hakkındadır. Başkahramanın neye benzediği, nasıl düşündüğü ve nerden geldiği konusunda bilgi sahibi olan okurun artık Bay Cogito'nun çeşitli konular üzerindeki gözlem ve

düşünceleriyle daha yakından tanışma vakti gelir. Ancak, bunu yaparken Herbert şaşırtıcı yöntemlere başvurur. Örneğin, bir pop konserinden söz ettiği *Pan Cogito ve Pop (Bay Cogito i Pop)* başlıklı şiirinde okuru estetik üzerine felsefi düşüncelerle karşı karşıya getirir. İki bölümden oluşan şiirin ilk bölümünde Bay Cogito, konserin gürültüsünde, tıpkı Zeus gibi şimşekler savuran bir Tanrı olmakla ilişkilendirdiği, gürültü ve çığlık metaforuyla ele aldığı modern sanatın estetiği üzerine derin düşüncelere dalmıştır. Homeros ve Horatius'un simgelediği klâsik sanat, büyük bir güce sahip, ancak düzen ve uyumu olmayan unsurlarla değiştirilir. Yeni estetik anlayışı, güzelliği değil, aksine gizli kalması gereken şeyleri, dürtüleri, korkuları açığa çıkarır:

Bay Cogito ve Pop

1.

bir pop konserinde
bay Cogito derin düşüncelere dalıyor
gürültünün estetiği hakkında

fikrin kendisi
oldukça çekici

bir tanrı olmak
şimşekler savurmak demek

veya daha az teolojik olarak
elementlerin dillerini yutmak

yerine geçmek Homeros'un
bir depremle
taştan bir çığla da
Horatius'un

bağırsaklardan kazımak
ne varsa bağırsaklarda
korku ve açlık
yiyeceklerin yollarını açmak
soluğun yollarını açmak
arzunun yollarını açmak
kızarmış bir boğazda çalmak
cılgin aşk şarkılarını (Herbert, "Pan Cogito" 45).

Daha genel özellikler taşıyan şiirin ikinci bölümünde ise, Bay Cogito çığlığın özünü merak eder. İfade gücü olmasa da dikkat çekme yeteneği olan çığlığın bir biçimi yoktur. Birçok tonlaması olan sesteki zenginliğe sahip değildir. Örneğin sesle birçok farklı biçimlerde konuşmak mümkündür: yüksek sesle, daha sessiz, hatta bir fısıltıyla. Ancak çığlık her zaman yüksek sesli ve şiddetlidir. Tek boyutlu olduğundan bilmez 'yarım tonları.' Karmaşık gerçeklere erişemez, derinliklerine nüfuz edemez. Sadece basit duygular bir çığlık ile ifade edilebilir, içerisine ironi veya mizah eklemek imkânsızdır. Tüm bunlar onu kısa ömürlü yapar. Dikkat çekicidir, ancak hızla da unutulur. Ardında kalıcı hiçbir iz bırakmaz. Bay Cogito'nun bu yaklaşımı, Herbert'in, yeni estetik anlayışının hızla yok olacağını işaret eden bir kehaneti gibidir sanki. Klâsik güzellikleri simgeleyen Homeros ve Horatius çağlar boyunca kalıcılığını korurken, kısa ömürlü, evrensel içeriği taşımayan, hiçbir gizemli yönü olmayan, moda estetik anlayışını simgeleyen çığlık çabucak unutulup gidecektir:

2.

sorun şu ki
çığlık biçimden kaçır
daha yoksuldur
yükselen ve alçalan bir sestem

çığlık dokunur sessizliğe
susunluğu tanımlama arzusundan değil ama
sesinin kısıklığı yüzünden

karanlığı tutuşur
söyleyişinin güçsüzlüğünden

bilmediğinden yarım tonları
mizahın lütfunu reddetmişti zaten

bıçağın keskin ağzı gibi
dalar da gizeme
ama kendisini sarmaz
çevresindeki gizem

hiçbir zaman bilemez onun biçimlerini
açıklar duygusal doğruları
hani gelen doğanın rezervlerinden

kayıp cenneti arar
yeni balta girmemiş ormanların düzeninde

bir ölüm için dua eder
ve bu ödül ona verilecek (Herbert, "Pan Cogito" 46).

Bay Cogito, kendisiyle mücadelesini ve dünyayla olan mental çekişmesini bazen ironik bazen de ciddi bir dille yansıtır. Eğer Herbert, başkahramanını epik bir dil ve tanrısal söylemle ciddi bir tonda biçimlense, Bay Cogito genellikle okurun karşısına geçmişten bahseden, olayların gidişatını bildiren bir gözlemci, bir tanık olarak çıkar. *Bay Cogito* kitabının en sonunda yer alan ve kitabın en güçlü şiiri olarak değerlendirilen *Bay Cogito'nun Son Sözü (Przesłanie Pana Cogito)* başlıklı şiir bu duruma örnek niteliğindedir. Sokrates'in akıl, erdem ve iyilik üzerine, Stoacıların onur, mesafe, duyguların soğukluğu, yenilgi ve sadakat üzerine, Platon'un idealar, varoluşçuların hiçlik, yalnızlık ve saçma üzerine düşüncelerine, Henryk Elzenberg'in⁷ değerler teorisine, kendisinin de yurtsever köklerine olan sadakatine dayanan şiirini Herbert, Dekaloglara benzer bir biçimde yaratmıştır.⁸ Bay Cogito, şiirde, yirminci yüzyılın sonlarındaki gerçekliğin, insanı kalıcı ve gelenek temelli değerler sistemine sahip olma yükümlülüğünden kurtarmadığını işaret eder. Aksine sağlam bir referans noktası oluşturmak zorunda olduğunu hissettirir. Bunu yaparken de bir öğretmen, bir usta ya da bir lider gibi davranan Bay Cogito oldukça manipülatif bir tavırla ve emreden bir tonla doğrudan karşısındakine hitap eder. Ancak, bu noktada Bay Cogito'nun okuruna mı hitap ettiği, yoksa bunun Herbert'in, alter egosu olarak anılan lirik öznesi aracılığıyla bir içsel monolog mu yarattığını kestirmek zordur.⁹ Her iki koşulda da okuruna ahlakçı sesini duyurduğu ortadadır. Şiir bir emir cümlesiyle başlar ve yine bir emir cümlesiyle biter. Savaştan kurtulmayı başarmış biri olarak, hitap edilen kişinin, cesurca ilerlemesi ve tanıklık yapması istenir. Ancak ödülü hiçliğin altın postu olacaktır. Burada mitolojik Yason ve Altın Post öyküsüne zıtlık yaratan bir atıf yapılmıştır. Yason kahramanlığının sonunda altın postla ödüllendirilir. Oysa

⁷ Polonyalı filozof Elzenberg aksiyoloji yani etik ve estetik değerlerin özü üzerine kaleme aldığı düşünceleridir. Detaylı bilgi için bkz. Elzenberg, Henryk. *Wartość i Człowiek. Rozprawy z Humanistyki i Filozofii*. Toruń: Wydawnictwo Nauka PWN. 1966.

⁸ Detaylı bilgi için bkz. Kaliszewski, Andrzej. *Herbert*. Warszawa: Agencja Autorska. 1989.

⁹ Detaylı bilgi için bkz. Kornhouser, Julian. "Pan Cogito- Autoportret Poety." *Kwartalnik Artystyczny* 2 (1999): 47-62.

şiiirdeki altın post hiçliğıe aittir. Ayrıca kişinin kazanacağı tek ödülün “*bir kahkaha kırbaacı ve çöp yığınında bir cinayet*” olacağı konusunda bir de uyarı vardır. Ne var ki, Gılgamış Hektor ve Roland gibi cesur ve erdemli “*donmuş kurukafaların camiasına*” kabul edilmenin tek yolu budur. İşte, Herbert kitabının bu son şiirinde, başkahramanı Bay Cogito’yu kapısı yüce ideallere açılan bir eşikte bırakır, ahlak ve erdem ilkelerine sadık kalarak cesurca ilerlemesini ister:

Bay Cogito’nun Son Sözü

git, onların gittiğıi o karanlık yere,
hiçliğın altın postu için, hani senin son ödülüne

geçip git, dimdik aralarından diz çökmüşlerin
arasından sırt çevirenlerin ve küle dönmüşlerin de

yaşamak için kurtulmadın
vaktin az tanık olman gerek

cesur ol, aklın aldattığında seni, cesur ol
son hesapta sayılacak tek şey bu

aciz Öfken ise bir deniz gibi olsun
seslerini her iştisinde aşağılananların ve dövülenlerin

terk etmesin seni kız kardeşin Küçümseme
ispiyoncular cellatlar korkaklar için – ki kazanacaklar
gelecekler cenazene ve rahatlıkla toprak atacaklar bir parça da
naif yaşam öykünü ise bir tahtakurdu yazacak

ve affetme zaten gücün de yetmez
affetmeye şafak vakti ihanete uğrayanlar adına
(...)
tekrarla büyük sözcükleri tekrarla onları inatla
çölü geçenler ve kuma gömülüp ölenler gibi

bunun için ödüllendirecekler seni ellerinde olanla
kahkaha kırbaacıyla çöp yığınında bir cinayetle

git çünkü ancak böyle kabul edileceksin donmuş kurukafalar camiasına
atalarının camiasına: Gılgamış’ın Hektor’un Roland’ın

sınırsız krallığın ve küller kentinin muhafızlarının camiasına

Sadık ol git. (Herbert, “*Pan Cogito*” 78).

Ne var ki Bay Cogito, ahlâkçı yönünü, felsefesini ve düşüncelerini her zaman ciddi bir tonla yansıtmaz. Değınmek istediğı ciddi konuları bile bazen ironi ile ele alır. Bunu yaparken de zaman zaman Antik kostümüne başvurur. *Kaligula* başlıklı şiiri bu duruma örnek olan şiirlerden biridir. Henüz şiirin girişinde yer alan, “*Eski kronikler, destanlar ve biyografileri okuyan Bay Cogito bazen eskiden ölmüş kişilerin fiziksel varlığını hissettiğine ikna olur.*” (Herbert, “*Pan Cogito*” 54) açıklama cümleciğı okura bu ipucunu verir. Şiir, başlığından da anlaşılacağı üzere Bay Cogito’nun Kaligula hakkındaki düşünceleri üzerinedir. Ancak burada dikkat çekici olan kuşkusuz ki Kaligula’nın aslında dönemin diktatörlerinin bir yansıması olmasıdır. Gülünç olansa bu diktatörlerin çevresindeki dalkavukların düştüğü durumdur:

Kaligula der ki:

Romanın tüm yurttaşları arasında
Sadece birini severdim
Atım-Incitus’u
Senatoya girdiğinde
kürkünden kusursuz togası
mor yüzlü korkak katillerin arasında tertemiz bir şekilde parlardı
Incitus’un pek çok meziyeti vardı
nutuk çekmemişti hiç
Stoacı bir doğası vardı
Geceleri ahırda filozofları
Okuduğunu düşünüyorum
Onu öyle çok severdim ki bir gün ona çarmıha germeye karar verdim
Ama soylu anatomisi bunu kabul etmedi
(...) (Herbert, “*Pan Cogito*” 54).

Bu bağlamda, Bay Cogito’nun şiirsel yolculuğunda, okurun karşısına farklı söylemlerle, farklı konulara olan ilgisiyle ve farklı yaklaşım biçimlerinde çıkacağını ifade etmek gerekir. *Bay Cogito* kitabından dokuz yıl sonra yayımlanan *Kuşatılmış Kentten Rapor ve Diğer (Şiirler Raport z Oblężonego Miasta i Inne Wiersze)* başlıklı yeni kitabında yer alan bazı şiirler Bay Cogito’nun bu farklı yönlerini ortaya koyar. Örneğin, *Bay Cogito ve Kalıcılık (Pan Cogito a długowieczność)* başlıklı şiirinde birçok düşünür ve filozofun üzerinde düşündüğü bir konuyu, faniliğı, ele alır. Bay Cogito, insanın geçiciliğı hakkında görüşlerini açıklarken, bu karşı koyulmaz

gerçeklikle uzlaşmış, uysalca teslim olmuş bir başkahraman görüntüsü çizmektedir:

(...)

Bay cogito

Sonuna kadar yüceltmek ister

Geçiciliğin güzelliğini

Bu yüzden de yudumlamaz gelée royale'¹⁰i

İçmez iksirleri

Ahitleşmez Mephistopheles'le

İyi bir bahçıvanın özeniyle

yüzünde kırıksıklıklar yetiştirir

uysalca kabul eder kireçleri

hani damarlarında biriken

(...) (Herbert, "Raport z Oblężonego..." 28).

Bay Cogito'nun Ruhü (Dusza Pana Cogito) şiirinde ise başkahraman bu kez dinsel ve metafiziksel bir konu olarak değerlendirilen ruh kavramını ele alır. Ne var ki önceki teslimiyetçi tavrının yerine mizahi yaklaşımı ön plana çıkar. Bay Cogito ruhu, geleneksel olarak bilinen ruh kavramından farklı bir biçimde ele alır. Ruhunu, bedenini aniden terk eden ve yurt dışına, belki de bir başkasının bedenine giren, canlı ve neredeyse bağımsız bir varlık olarak kişileştirir. Geri döndüğünde tıpkı bir kadın gibi makyaj aynasının önünde saçlarını tarayan ruhunu, Bay Cogito'nun kendisini terk eden eşi veya sevgilisi olarak düşünmek mümkündür. Ruh (Dusza) sözcüğünün Lehçe'de dişi cinste olması da bu kadın imgesini güçlendirir. Ruhü geri döndüğünde, Bay Cogito'nun ona karşı hiç kin beslemediği ve geri döndüğünde onu suçlamadığı görülür. Bu bağlamda Ruhun aynı zamanda Bay Cogito'nun çoğunlukla ülkesinin sınırları ötesindeki başka kültürlerle ilgilenen düşüncelerini simgelediğini ifade etmek yanlış olmayacaktır:

¹⁰ **gelée royale:** Arı sütü (Fransızca)

Bay Cogito'nun Ruhu

eskiden hani
 biliriz ki tarihten
 bedenden çıkardı o
 durduğu vakit yürek
 son nefesle birlikte
 çekilirdi sessizce
 cennetin yeşilliklerine
 Bay Cogito'nun ruhu
 farklı davranır oysa
 daha canlıyken bedeni
 terk eder onu veda bile
 etmeden
 aylarca yıllarca eğlenir
 başka kıtalarda
 Bay Cogito'nun sınırlarının
 dışında
 zordur bulmak adresini
 vermez kendisiyle ilgili bilgi
 ilişki kurmaktan kaçınır

bilinmez ne zaman döner
 belki de sonsuza dek gitmiştir
 kim bilir
 (...)
 Bay Cogito kabullenir yazgısını
 yoktur ki başka çıkışı
 Hatta
 -öyle böyle bu ruh benim- der
 de
 ruhunu düşünür sevinçle
 ruhunu düşünür özene bezene
 Bu yüzden ortaya çıktığında
 Beklenmedik biçimde
 Selamlamaz onu şu sözlerle
 -ne iyi oldu dönmen
 Sadece bakar gözünün ucuyla
 Otururken ruhu aynanın
 önünde
 Ve tararken saçlarını
 Hep darmadağın ve gri
 olan

yazmaz mektup falan da (Herbert, “*Raport z Obłężonego...*” 11).

Aynı kitapta yer alan *Bay Cogito Erdem Üzerinde Duruyor (Pan Cogito O Cnocie)* şiirinde Bay Cogito bu kez ‘erdem’ gibi önemli ve ciddi bir felsefe konusunu ele alır. Tıpkı *Bay Cogito'nun Ruhu* şiirinde, başkahramanın ruhunun bir kadın formunda kişileştirilmesi gibi, burada da erdem ironik bir biçimde yaşlı bir kadın olarak kişileştirilir. Antik çağların soylu kavramı olan erdem, bugünkü durumunun ele alındığı şiiri, Stanislaw Barańczak “*ironik bir retorik*” (Barańczak, “*Zbigniew Herbert...*” 105) olarak değerlendirir. İki bölümden oluşan şiirin ilk bölümünde, Bay Cogito, erdem kavramını başında çirkin bir şapkası olan yaşlı bir kadın gibi çıkarır okurun karşısına. Bu yaşlı kadın artık kimsenin dikkatini çekmemektedir, özellikle de gerçek adamlar olarak ironik bir biçimde nitelendirdiği “generaller, gücün

atletleri ve despotların.” Tavan arasından çıkardığı “Sokrates portresi, ekmekten yapılmış bir haç ve eski sözcükler” erdem değerlerinin gelenekle ve geçmişle ilintili olduğunu vurgular. Neredeyse erdem kendisi de bu geçmişe dönüşmekte, artık insanlar için kulakta bir uğultu gibi anlaşılmaz ve az duyulan bir sese benzemektedir. İkinci bölümde ise modern dünyada erdem nasıl olması gerektiği konusu yer alır. Elbette bu sorunun cevabı da ironik bir biçimde ele alınmıştır. Erdem her dönemin kişisel beğenisine göre değişebilecek bir kavram değildir. Oysa görüntünün önemli olduğu çağdaş zamanlarda erdem dikkat çeken bir kavram haline gelebilmesi için ancak moda zevklere ayak uydurabilmesi gerekir. Bu noktada Bay Cogito yaşlı, hantal ve demode bir kadına benzettiği erdem kavramının, modern zamanlarda neden yeri olmadığını açıklar:

Bay Cogito Erdem Üzerinde Duruyor

1.

hiç garip değil
karılık yapamaması
gerçek adamlara

generallere
gücün atletlerine
despotlara

asırlardır arkalarından gider
bu kederli evde kalmış kız
korkunç şapkası başında Kurtuluş Ordusu¹¹'nin
hani öğütler veren.

çıkarıyor tavan arasından
Sokrates'in portresini
ekmekten yapılmış bir haç
eski sözcükleri

-çevresinde ise yankılanır muhteşem bir yaşam
kanlı canlı olması gibi bir mezbahanın şafak vakti

neredeyse gömülebilir
gümüş bir mücevher kutusuna
hani masumların hatırasına.

¹¹ **Kurtuluş Ordusu:** Uluslararası Protestan yardım kuruluşudur.

gittikçe küçülüyor
boğazda bir kaşıntı
kulakta bir uğultu gibi.

2.

tanrım
biraz daha genç
biraz daha güzel olsaydı

zamanın ruhuna kaptırır
sallardı kalçalarını
ritminde moda müziklerin

belki o zaman sevebilirdi onu
gerçek adamlar
generaller gücün atletleri despotlar

kendine iyi baksaydı
zarif görünebilseydi
Liz Taylor
ya da Zafer Tanrıçası gibi

ne ki yayılıyor ondan
bir naftalin kokusu
sıkıyor dudaklarını
ve tekrarlıyor büyükçe bir Hayır'ı

katlanılmaz ondaki inatçılık
gülünç bir korkuluk gibi
bir anarşistin düşü gibi
bir azizin yaşamı gibi (Herbert, "Raport z Obleżonego..." 31).

Ahlâk, erdem, estetik, sanat felsefesi gibi konularla ilgilendiği ilk iki kitabın ardından, 1990 yılında yayımlanan *Gidişe Ağıt (Elegię na Odejście)* başlıklı yeni şiir cildinde, Bay Cogito'nun yeni alanlara, yöneldiği görülür. Müzik bunlardan biridir. *Bay Cogito'nun Müzikle Maceraları (Pana Cogito Przygody z Muzyką)* şiiriyle müzikle ilgili tüm düşüncelerini özetler. Karmaşık üç bölümden oluşan şiirde, Bay Cogito'nun müziğe karşı ilgisinin dönüşümleri ele alınır. İlk başlarda ona çekici gelen beğeniler, zaman içerisinde gelişir ve sonunda kendi sanat programının bir

yansımasına dönüşür. Birinci bölümde savaş öncesi dönemde kültürlü ve entelektüel bir ailede Lviv'de doğan biri için tipik olan müzik eğitimi süreci yansıtılır: “Uzun zaman önce/Bay Cogito yenik düştü/müziğin baştan çıkarıcı cazibelerine/Bebekliğinin koruları boyunca gezdirdi/Onu annesinin ezgili sesi/Ukraynalı dadılar ona uykuyu mırıldandılar/Dinyeper gibi engin bir ninniyle/Büyüdü sanki çarçabuk sesler sayesinde/Akortlarda/Disonanslarda/Baş döndürücü crescendolarda” (Herbert, “Elegia na Odejście” 29). Her gün evin içinde olması, müziğin faydalı yönünü ve hoşluğunu ön plana çıkarır. “Bay Cogito ise şair için adeta bir porte-parole olur.” (Wiśniewski 372).

Ancak gençlik yıllarında müziğe karşı heyecanını yitirmeye başlar. Daha az dinlemeye başlar. Ve bu alışkanlığından kopmak için nedenler arar. “Neşesinin kaynağı kurumuştur./Bunun suçlusu ise ustalar/motetler/sonatlar/fügler değildi.” (Herbert, “Elegia na Odejście” 29). Bay Cogito Ortaçağ ve Rönesans döneminde egemen olan Motet, Barokun temel müzikal formu olan Füg, ayrıca, klasik dönemin temel biçimi olan sonat terimlerini kullanarak müzik bilgisini de ortaya koyar. Ne var ki şiirin ikinci bölümünde, Bay Cogito müziğe karşı argümanlar biriktirir. Müziği, iyi ve kötüye karşı ilgisizliği üzerinden sorgulamaya başlar. “Sanki incinmiş duygular üzerine/bir traktat yazma/öfkeli bir retorikle/armoniyi boğazlama/kendi ağırlığını bir kemanın ince sırtına/yükleme niyetindeymiş gibiydi.” (Herbert, “Elegia na Odejście” 29). Sorguladığı bir sanat türü olarak ele aldığı müziğin, insan duyguları üzerinde adeta bir tiran gücüne sahip oluşunu işaret eder. Platon ve Leibniz'den atıflar yaparak görüşlerini destekler.

İlahi Platon uyarmıştı

Müzik stiline değişimleri

Neden olur toplumsal bir devrime

Yasaların devrilmesine

İlmlili Leibniz avutmuştu

Diyerek düzen getirdiğini müziğin

Ve onun, ruhların gizli

Aritmetik egzersizi olduğunu. (Herbert, “Elegia na Odejście” 30).

Son bölümde ise müziğin diğer sanat dallarından farklı kuralları olduğunu fark eder. Örneğin, müzik semantiği edebiyatından farklıdır. Bu yüzden de bir şair olarak sert bir konuşma yapmak zorunda hisseder. Yine de müziğin varlığını, anlaşılabilirliğini ve kurallarını kabul ettiğini de belirtmek gerekir. Meleklerin ifadesi

olarak kişileştirdiği müziği, yine düşlerin bahçesine bırakarak “dünyevi hesaplara ve yargılara tabi olanı” edebiyatı seçer.

Gidişe Ağıt kitabı başlığından da anlaşılacağı gibi daha ciddi tona olan şiirlerin oluşturduğu bir şiir cildir. Bay Cogito'nun da bu kitapta daha hüzünlü bir görünüşe büründüğünü ifade etmek yanlış olmayacaktır. Müzik konusuna değinerek sanki tüm yaşamını gözden geçiren başkahraman, *Bay Cogito'nun Heraldik Düşünceleri (Heraldyczne Rozważania Pana Cogito)* başlıklı şiirde de adeta ülkesinin kaderine hüzünlü bir bakış atar. Heraldik bilimi ülkelerin arma, bayrak ya da özel işaretlerini inceler. Bay Cogito Polonya'nın bağımsızlık günlerinde arması olan beyaz kartal simgesinin komünist dönemde nasıl anlamını yitirdiğini anlatırken, eski neşeli halinden eser yoktur:

Bay Cogito'nun Heraldik Düşünceleri

Bir zamanlar bir kartaldı belki
 Büyük kırmızı bir tarlada
 Ve savaş borusuydu rüzgârın
 Şimdi ise
 Samandan
 Cızırtıdan
 Kumdan
 Hala bir yüzü olmayan
 Kapalı gözleriyle
 Bir kukla
 Ne nefretin sarısı
 Ne zaferin moru
 Ne de umudun yeşili
 Boş bir kalkan
 (...) (Herbert, “Elegia na Odejście” 20).

Gidişe Ağıt'tan iki yıl sonra Herbert, *Rovigo* başlıklı yeni bir şiir cildi yayınladı. Ancak, bu dönem şair ciddi sağlık sorunları yaşamaktadır. Yıllardır süren bipolar bozukluğunun yanı sıra son zamanlarda ağırlaşan astımı evinde daha çok vakit geçirmesine ve daha karamsar bir ruh haline bürünmesine neden olmaktadır. Öyle ki *Rovigo* ve son kitabı olan *Fırtınanın Son Bölümü (Epilog Burzy)* yapıtlarında başrolü artık ölüm korkusu, yalnızlık ve karamsarlık oynar. Şairin bu son kitabında okurun karşısına çıkan Bay Cogito da artık biraz yorgundur. Sevdiği arkadaşları ölmüş, peşindeki yalnızlıkla baş başa kalmıştır. *Rovigo*'da yer alan, Herbert'in ölen arkadaşı Władysław Walczykiwicz'in anısına yazdığı *Bay Cogito Verilen Konu Üzerine Düşünüyor: “Arkadaşların Ayrılması” (Pan Cogito na Zadany*

Temat: "Przyjaciele Odchodzą") başlıklı şiirinde ölen arkadaşlarının ardından, geriye kalanlar ve Bay Cogito'nun hissettiği yalnızlık dikkat çekicidir. Aynı kitapta yer alan *Kalendarz Pana Cogito (Bay Cogito'nun Takvimi)* başlıklı şiirde ise Bay Cogito, sararmış takvim yaprakları üzerinden geçmişine doğru bir yolculuğa çıkar. Önemli ve önemsiz olayları not aldığı eski tarihlere bakar. Yıllar sonra bu notları okurken, uzun zaman önce ölmüş biriyle karşılaşmış ya da tanımadığı birinin anı defterini okur gibi hisseder. Okudukları artık onu ilgilendirmiyor gibidir, çünkü çoktan başka bir adama dönüşmüştür. Ayrıca geçen zamanın bir daha geri dönemeyeceğinin farkındadır. Takvimin bazı sayfaları bomboştur. Hiçbir önemli ya da önemsiz not alınmamıştır. "Uğursuz bir sessizlik" olarak betimler bu kısmı Bay Cogito. Çünkü her şeyin yazılmadığı, yazdıklarının daha sonra kendisini yok etmesindenense, sayfaları boş bırakmanın daha iyi olduğunu düşündüğü, Stalinzmin en sert olduğu zamanlarda yaşamıştır. Bu boş sayfalar ömründe sessizlikle geçen o dönemi simgelemektedir. Yine de anılarına ev sahipliği yapan takvimini özenle saklar. Bir pop konserinde estetik üzerine felsefi düşüncelere dalan genç bir adam değildir artık. Ölümün çevresinde dolaştığını hisseden, hasta bir adam olarak Bay Cogito, korkunç şeyleri çağırırsa da tıpkı boş bir mermi kovanını saklar gibi anılarını saklamak ister:

Bay Cogito'nun Takvimi

1.

Bay Cogito
zaman zaman kendisinin
eski cep takvimine bakar
ve o zaman çıkar uzun bir
yolculuğa
sanki beyaz buharlı bir
gemideymişçesine
-mişli geçmiş zamanda
kendi akıl almaz varlığının
ufuk çizgisinin sınırına doğru
karanlık bir tablonun
uzak arka planında
görür kendini

Bay Cogito

eskiden ölmüş biriyle
karşılaşmış gibi hisseder
ya da uluorta okumuş gibi
bir yabancının hatıra
defterini
(...)

2.

huzursuzluk uyandırır Bay
Cogito'da
kişisel notları.
salon.
Leopold'la buluşma.
pasaport başvurusu.

ama giderken derinlemesine	Bilir bu uğursuz sessizliğin
benliğinin köşelerine	Ne anlama geldiğini.
Bay Cogito	İyi bilir ağırlığını
hiç not yazılmamış	Boş soluk sayfaların
ayları keşfeder	Yok edebilir bu boşluğu
-iç çamaşırları yıkamaya	Yazarak bir şeyler
götür	Pan Cogito yine de
-taze soğan al gibi	gri-mavi takvimini korur
Tek bir banal not bile yoktur.	özenle
Hiçbir işaret	-boş mermi kovanları gibi
Hiçbir telefon numarası	-absürd bir hastalığın
Hiçbir adres yazılmamış.	çizelgesi gibi
Bay Cogito	-bir soykırım hatırası gibi
	(Herbert, "Rovigo" 52).

Fırtınanın Son Bölümü başlıklı son kitapta Bay Cogito artık gelecekle ya da şimdiyle ilgili herhangi bir betimlemenin içinde yer almaz. Adeta ölümün eşliğinde durup gözlerini geçmişe diken insanlar gibi anılarının içerisinde gezinir. *Bay Cogito. Kaligrafi Dersi (Pan Cogito. Lekcja kaligrafii)* başlıklı şiirinde Bay Cogito, Herbert'in doğduğu ve ilk gençliğinin geçtiği kent Lviv'de, bir kaligrafi dersinde kazandığı başarıyı mutlulukla anımsar: "Sadece bir kez yaşamında/Pan Cogito kazandı/Büyük ustalığı/Birinci sınıfında/Aziz Antoni ilkokulunun/Yetmiş yıl önce Lviv'de/ Kaligrafi yarışı/Bay Cogito rekor kırdı/En güzel o yazdı b harfini" (Herbert, "Rovigo" 50).

Ne var ki geri dönüp baktığı geçmiş, çocukluk anıları gibi mutluluk verici değildir. Savaşı, işgali ve komünist baskıları deneyimleyen Herbert yaşadığı ve tanıklık yaptığı onca şeyin ardından bu dünyanın gerçekleriyle uzlaşamadığını, 1985 yılında Prof. Jacek Trznadel'e verdiği röportajda dile getirmiştir.¹²Bir noktadan sonra ise her şeyin bu dünya perspektifinden anlaşılamayacağı sonucuna ulaşır ve başka dünyaları kavrar. Ne yaparsa yapsın hiçbir şeyi değiştiremeyeceğini fark eder. *Bay Cogito'nun Öbür Dünyaları (Zaświaty Pana Cogito)* başlıklı şiiri tam da bu düşüncelerini yansıtır:

¹² Detaylı bilgi için bkz. Trznadel, Jacek. *Hańba domowa. Rozmowy z Pisarzami*. Warszawa: Świat Książki.1994. 173-174.

Bay Cogito'nun Öbür Dünyaları

her şey görünemez
Bay Cogito'nun nazarında
bu dünyanın perspektifinden.

bu dünya
aslında öbür dünya
görecelik kuramının
numaralarına göre
burada olan
orada da olur
öbür dünyada olansa
burada

işte bu yüzden işte her şey
yolunda değil.

(...)

bu yüzden Cogito devam ediyor
dünyanın efendilerine
sufle vermeye tavsiyelerini

Her zamanki gibi

Her zamanki gibi

Boş yere (Herbert, "Epilog Burzy" 71).

Aynı kitapta, Bay Cogito şiirsel düzyazı formunda yazılmış *Bay Cogito ve Küçük Hayvancık (Pan Cogito a Małe Zwierzatko)* başlıklı şiirin de başrolünde, yine ölüme yakın duruşunu hissettirmektedir. Bay Cogito, kitabının içinde yer alan gözle görülemeyecek kadar küçük bir hayvancıkla konuşur. Şiirin henüz ilk cümlelerinde, aslında bu hayvancığın hayali bir canlı olduğunu okuruna hissettirir:

Gözle görme sınırının ötesinde, yere yakın oldukça kısa böyle küçük bir şeyin zoolojik adını herhangi birinin bilip bilmediği belli değildir. Varlığın ve yokluğun arasında dalgalanan, önemsiz, bir baskının parçası gibi uçucu, ortografik bir işaretin fragman parçası, bir virgül çentiği, bir matbaacının kasasından kurşun bir zerre. (Herbert, "Epilog Burzy" 29).

Şiirin ikinci kısmında yalnızlığının ortağı gibi yaklaştığı hayvancıkla geçirdiği güzel anları yansıtır. Ancak en dikkat çekici olan son bölümde, Bay Cogito küçük hayvancıkla yollarının ayrılışını ele alırken, bir yandan da yolun sonuna geldiğini işaret eder:

Bu sezon (muhtemelen son sezonu olacak ömrümün)- her şey her zamanki gibiydi. Pek küçük hayvancık eğlendiriyordu beni ve ısıtıyordu kararmış kalbimi, ta ki bu kitabı Londra'da bir arkadaşşıma hediye etmeye karar verene kadar. Paketledim. Yolladım. Hayvancıkla birlikte.

Uzun deniz yolculuğu boyunca ne yapıyor ki? Okunacak bir sürü şey var, pek fazla bir şey de yemez, ama ne düşünüyor benim için, o eski yoldaşı için, hani ona ihanet eden. (Herbert, "Epilog Burzy" 29).

Sonuç:

Herbert, "ömrümün son sezonu olacak" derken aslında yanılmaz. Kitabı yayımlandıktan birkaç ay sonra tedavi gördüğü Varşova Tüberküloz ve Akciğer Hastalıkları Enstitüsü'nde hayata veda eder. Geriye varlığının bir yansıması olan Bay Cogito'yu bırakmıştır. Kişisel duygularını, deneyimlerini yansıttığı bir lirik maske gibi kurguladığı Bay Cogito, sadece Herbert'in şiirinde değil, Polonya kültüründe de önemli bir figür haline gelmiştir. Ahlâki ve etik değerlere verdiği önemle, sanata duyduğu merakla, sıradan insanlara çok benzemesiyle, gülünç ve dramatik yönleriyle toplum içerisinde yenilmez bir kahramana dönüşmüştür. Bu bağlamda öncesinde yayımlanmış dört kitabın ardından ortaya çıkan *Bay Cogito* kitabının, Herbert'in liriğinde bir dönüm noktası olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Herbert, beş kitabının lirik öznesi olan bu popüler başkahramanına karşı iki farklı yaklaşım biçimi geliştirir. Eğer geçmişten söz edecekse daha ciddi, bugünden bahsedecekse daha ironik bir tonla yaklaşır Bay Cogito'ya. "Dolayısıyla Herbert'te iki estetik tarzdan söz etmek olasıdır: Anıtsal söylem ve ironik söylem." (Yüce, "Herbert'in Şiirinde Çok Renklilik" 94) Bununla birlikte kahramanına bazen belirli bir mesafeden bakar. Dışarıdan bir gözle onu betimler ve eleştirir. Bazense liriğin doğrudan içine girer, Bay Cogito'yla bütünleşerek başkahraman maskesini giyer. Bu bağlamda, Herbert'in hiçbir zaman Bay Cogito'dan ayrılmadığını ne var ki kendini de Cogito olarak tanımlamadığını belirtmek gerekir.

Bay Cogito okurun karşısına ilk defa 1974 yılında çıktığında, birçok konuda fikir yürüten, aklında birçok soru ve kuşku taşıyan, döneminin gerçekliğini gülünç bir biçimde ele alıp eleştiren canlı bir mizaca sahip bir karakter olarak dikkat çeker. Düşünsel derinliği olan konuları sıradan detaylar arasından bulup çıkarır. Kıvrak zekâsıyla, estetik, erdem ve ruh gibi felsefenin ilgi alanına giren kavramları ironinin

gücünden faydalanarak kişileştirir. Ağır kavramların kavuştukları bu yeni görünümüleriyle okurda daha büyük bir etki bıraktığı ortadadır.

Lirik yolculuğu sırasında pek çok farklı kaynaktan beslenerek kendini geliştiren Bay Cogito, Herbert'in son yıllarında yaşadığı hastalıklar sonucu içine düştüğü karamsar ruh halinden payına düşeni alır. Hayat dolu başkahraman artık daha sık anılarına dönen, daha karmaşık felsefelere eğilen ve ölümün nefesini hisseden yaşlı bir adama dönüşür. Herbert, *Fırtınanın Son Bölümü* kitabında yer alan *Son (Koniec)* başlıklı şiirinde "Artık ben olmayacağım o toplu fotoğrafların içindeki (hani gururlu kanıtı olacak dünyada edebiyat dergilerinin hepsinde ölümümün)" (Herbert, "Epilog Burzy" 24) dizeleriyle her ne kadar artık yolun sonuna geldiğini işaret etse de Bay Cogito o dergilerin sayfasında yaşamaya ve okur için fenomen olmaya devam eder.

KAYNAKÇA

- Barańczak, Stanislaw. *A Fugitive from Utopia The Poetry of Zbigniew Herbert*. Cambridge: Harvard University Press, 1998.
- . "Zbigniew Herbert and The Notion of Virtue." *New Perspectives in Twentieth-Century Polish Literature: Flight from Martyrology*. Ed. Stanislaw Eile and Ursula Phillips. London: Macmillian, 1992. 105-118.
- Baş, O. Fırat. *Polemat: Polonya Edebiyatı Çeviri Şiir Seçkisi*. Ankara: Elips, 2008.
- Elzenberg, Henryk. *Wartość i Człowiek. Rozprawy z Humanistyki i Filozofii*. Toruń: Wydawnictwo Nauka PWN, 1966.
- Gömöri, George. "The Face of Mr. Cogito." *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes* 35 (1993):1-12
- Herbert, Zbigniew. *Pan Cogito*. Warszawa: Czytelnik, 1974.
- . *Elegia na Odejście*. Paryż: Instytut literacki, 1990.
- . *Epilog Burzy*. Wrocław: Wydawn. Dolnośląskie, 1998.
- . *Raport z Oblężonego Miasta i Inne Wiersze*. Wrocław: Wydawn. Dolnośląskie, 1997.
- . *Rovigo*. Wrocław: Wydawn. Dolnośląskie, 1992.
- . *Studium Przedmiotu*. Wrocław: Wydawn. Dolnośląskie, 1995.
- Hryniewicz, Karol. *Cogito i Dubito Dyskurs Estetyczny w Poezji Zbigniewa Herberta i Tadeusza Różewicza*. Kraków: Wydawnictwo JMR Trans-Atlantyck, 2014.
- Kaliszewski, Andrzej. *Herbert*. Warszawa: Agencja Autorska, 1989.
- Kornhouser, Julian. "Pan Cogito- Autoportret Poety." *Kwartalnik Artystyczny* 2(1999):47-62.

- Kwiatkowski, Jerzy. *Felietony Poetyckie*. Kraków:Wydawnictwo Literackie, 1982.
- Lam, Andrzej. "Dialogiczność Poezji Herberta." *Teksty* 1 (1976): 86-104.
- Mścisz, Ryszard. "Pan Cogito Miedzy Śmiercią A Trwaniem." *Fraza* 3/4. (1998):176-179.
- Trzynadel, Jacek. *Hańba domowa. Rozmowy z Pisarzami*. Warszawa: Świat Książki, 1994.
- Wiśniewski, Jerzy. "Muzyka w Twórczości Zbigniewa Herberta." *Acta Universitatis Lodzianis* 6 (2013):353-380.
- Wyszyńska, Katarzyna. *Formuły Persony Lirycznej Po 1968 Roku. Pan Cogito i Jego Sukcesorzy*. Uniwersytet Śląski, 2011. *PhD thesis: Full Text. Biblioteka Śląska w Katowicach*. Web. 11.01.2018.
- Yüce, Neşe M. "Herbert'in Şiirlerindeki Çok Renklilik." *Gündoğan* 2 (1992): 93-101.
- . *Zbigniew Herbert'in Şiirlerinde Antikçağ İzleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Ankara Üniversitesi,1992.
- Zagajewski, Adam. "Introduction." *The Collected Poems 1956 - 1998 - Zbigniew Herbert*. Ed. Alissa Walles. London: Ecco Press, 2007. 7-12. Web. 1.2.2018.